

Ein søga um søguna

Ummæli av Søguførði

Kelduviðgerð og háttaløg eftir Kára Jespersen og Jens Paula A. Nolsøe. Føroya Skúlabókagrunnur. Tórshavn 1997. 128 síður.

Av øllum lærugreinum á hvørjum stigi hon so kann vera, man søga og ikki minni søgan vera ein hin ringasta at lýsa og definera.

Tí hvat skuldi koma við í søguna, og hvat skuldi dyljast ella leypast um. Skuldi søgan fortelast sum ein samanhangandi og livandi frásøgn ella bara túrsliga endurgevast við tilvísingum til nakrar persónar og númer árstøl? Bæði hesar og nógvar aðrar royndir hava viðgjörð.

Tá ið tey kommunistisku tornini fullu í grús, fingum menniskjuni í hesum samfeløgum at vita, at alt tey høvdu lært um »søgu« var ósatt ella beinleiðis lygn. Tað var tó ikki bara har, at illa var statt. Í minari tíð á Keyptmannahavnar Universiteti brúktu vit amerikanskari lærubækur í akademiskari søgu, sum byttu heim í tvey: Annar parturin var um hin frælsa heiminn („The Free World“), hin um tann partin, sum var undir kommunistiskum harðræði („Communist Dictatorship“).

Tað kundi vera tað, tað var. Verri var soleiðis reint intellektuelt at góðtaka, at alt, sum ikki kommunistiskt, var frælst og høyrði til tann frælsa heiminn; tí upp í henda frælsa heim vóru roknaðar politiskar leivdir sum Spania og Portugal og øll latinamerikansk drápsmannastýri, sum bara vóru til við amerikanskari hjálp.

Um endamálið við

vitskapinum skal vera (sum ofta hevur verið tikið uppáttur) at leita eftir sannleikanum, so mugu klárari og neyvri granskingarhættir, »metodur«, til.

Søgugranskingin er sum øll onnur gransking ikki annað enn eitt handverk. Sum í øllum handverki mugu amboðini lagað eftir tilfarinum, og betur amboðini eru, og betur tey verða røkt, betri verður úrslitið.

Teir báðir ungu føroysku søguførðingarnir Kári Jespersen og Jens Pauli Nolsøe, sum báðir starvast í Hoydølum, hava hjá Føroya Skúlabókagrunni givið út eina frálíka bók, sum eitur »Søguførði. Kelduviðgerð og háttaløg«. Í henni kunnu øll áhugað læra seg grundreglurnar fyri arbeiði við søguligum keldur og framseting av hugsanum um samfelagslig viðurskifti í fortíðini – í talu og í skrift. Og tann veruleiki, at føroyingar eru eitt óvanliga søgugugað fólk, ger ikki ognina í hesi bók minni. Sjálvur kundi eg sum søgulærari fyrr enn nú hugsað mær at havt hesa bók við hondina. Hon kann væl vera hent eisini á hægri undirvísingargrundstøddum enn miðnámskúlinum.

Upbyggingin er greið og logisk – og tað er ofta tað besta við einari bók, ikki minst lærubók.

Í formálinum siga rithøvundarnir, at tá ið bygnaðurin í miðnámskúlinum var broyttur, øktust tey fakligu krøvini, eisini til amboð og metodur, munandi. Tað er

fyri neyðini, at tann broytingin er hend.

Tað kann bara skapa trygd, tá ið sagt verður, at bókini »partvis byggir á metoduhugsanina hjá Kristian Erslev« og so sjálvandi »partvis á egnar undirvísingarroyndir«.

Í innganginum fæst at vita, sum sjálvandi sett upp í innihaldsvirftinum, hvørji evni verða tikið fram í bókini og í hvørjari raðfylgju. Tað sæst beinanvegin, at har er tikið við alt tað, sum ein rimuliga kann vænta sær í einari bók í hesari stødd.

Tað er gott, at lesarar straks mæta navninum Herodot, sum fyri hálvtríðja tusund árum legði grundsteinarnar.

Um endamálið við søgu høvdu kanska ikki allir verið samdir við orðingini um, at søgan hevur týðning fyri fatanina av fortíðini og nútíðini, men eisini fyri fatanina av ella áhuganum fyri framtíðini. Eitt sindur negativt kann sigast, at eitt »futarískt element« meira má hoyra til profetarnar enn til søgugranskararnar. Men sjálvandi hongur einki mannað samfelag søguliga í leysari luft, og tað fer framtíðarsamfelagið neyvan heldur at gera. Og tað ger einki at hugsa um framtíðina við stóðina í tí, sum vit vita um fortíðina og nútíðina. Uppi í hesum sama heimspekiliga meginspurningi hongur eisini undirspurningurin, um søga skal vera »almennisfak« ella »nyttufak«.

Sjálvandi er høvudsenturin í bókini lagdur á arbeiðið við søguligum keldur og á »keldukritikkini«. Frá gamla Erslev og týsku lærumeistarum hansara fáa

vit sundurbýtingina í »leivdir« og »útleigingar«. Sera greiðliga er sagt frá ymsum keldukategorium, t.d. »mannaslóðum«, »tigandi keldum«, »talandi keldum«, »sigandi keldum« og »lýsandi keldum«. Í kapitlinum »Kelda sum leivd og frásøgn« verður síðan greitt frá – við dømunum – hvussu vitan um fortíðina kann fást burtur úr keldunum. Her eru ongir mystiskar loysnir, tí, sum skrivað verður: »frásøgnin má vera mannaverk«. Hon kann ikki vera annað.

Ein partur eitur »Teir fyra hornasteinarnir«. Hesir hornasteinar eru sera pedagogiskt settir. Hin fyrsti er at finna keldurnar (tað, sum teir gomlu kallaðu »heuristikkini«). Visindaliga má hesin endin vera tann einasti rætti at byrja við. Í blomsturbarnapædagogiskari tíð og í politiskt frelstari marxismutíð var »in« (fyri nú at skriva nýføroyskt) at byrja við onkrari skroypligari teori, áðrenn hugt var eftir, hvat ið keldurnar søgdu. Úrslitið kundi bara vera hareftir.

Annar hornasteinurin er settur at vera at royna at gera av, hvør upphavsstøðan hjá teimum innsavnaðum keldunum var (hvør ið hevði gjørt tær, og hvar og nær og hví). Her kemur frásøgumaðurin inn, tí er talan um »beinleiðiskeldu« ella »óbeinleiðiskeldu«? Tá ið teir spurningarnir eru avgjördir, er søgugranskarin komin væl nærri metingini av kelduvirðinum. Greitt verður frá »kvalitatívum« og »kvantitatívum« viðgerðarháttum, og hvat hvør teirra kann brúkast til – og haðan til tulkningina av keldunum. Í hesum sambandi er víst til føroysk venjingardømi og spurningar út frá teimum.

Hin fjórði hornasteinurin er so hann, sum kann fást at geva svarið, hvat ið keldan kann nýtast til. Tann stóðan er sjálvsagt bara tann seinasta í einari miðvisari granskingarprocess – í grundini tann samlaða niðurstøðan.

Fyri um leið fimti árum síðan kom fram ein vakandi áhugi fyri søgu av manna munni, frásagnir meira enn skjól. Á eingilskum var henda munnbarna søgan nevnd »Oral History«, og tað slóðbrótandi verkið var »Oral History as Tradition« eftir

belgiska søgumannin Jan Vansina. Í dag koma minst tvey altjóða tíðarrit út við útgangsstøði í hesari gransking. Hóast sumt kann siggja eitt sindur undarligt út, mugu munnligar keldur eisini hava áhuga hjá føroyingum, tí nógvar av okkara bygðasøgum byggja á munnligar frásagnir, uppskrivaðar ella fingnar beinleiðis frá søgusigararum. Tað kundi tí eisini verið áhugavert, um onkur út frá hesum bygðasøgum (og sagnatíðini) tók upp »oraltmetodiskar« kelduumhugsanir í føroyskum samanhangi.

Ellar – í hesum Barbu-tíðum – hvussu skulu vit viðgera skaldskap (søguligar skaldsøgur t.d.) sum søguliga keldu? Ella hvussu við propagandatíðini, sum í dag mest verður framlagt á myndum, tí at fólk lesa nógv minni? Hvussu við einari avleiðandi niðurstøðu av falskaðum fotomyndum frá Stalin – og Hitler-tíðini ella frá Vietnamkrigum? Tað, sum prógvað er at vera eitt falsum verður so ongan tíð annað. Men hvussu við idealiserandi málningum, sum t.d. av Sverra kongi á Dovrafjallum (í Løgtinginum) ella av Sogmundi, sum boðar kristna trúgv í Føroyum (í KFUK). Hava vit loyvi at siga við börnini: Hetta var Sverri – hetta var Sigmundur. Og Nólsoy Páll í Vágshotni? Er hetta hann ella eingin veruligur persónur og tí eingin kelda?

Skansin á Stangarnesi hevur ongantíð vart Føroyar. Hann var bara pínig og líðing hjá føroyingum. Men í bókini er ein mynd frá 1. september 1994. Har standa fyra nývaldir landsstýrismenn (Lasse Klein, Edmund Joensen, Anfinn Kallsberg og Tordur Niclasen) ikki bara á tí »demoleraða« Skansinum, men eisini

ini í glæmunni frá tí stóra vitanum. Jú, her skuldu stórar vónir verið. Og føðilandið skuldi verið burtur úr øllum vanda. Men hvussu skulu føroyskir søgulesarar og -skoðarar meta ímillum henda dramatiska og impasanta symbolikk og tann veruleika, sum var, og sum kom?

Hetta er einki minni enn eitt bragd, sum Kári Jespersen og Jens Pauli Nolsøe hava lagt úr hondum. Bókin er væl skrivað og ógvuliga klár og greið, og tað má vera nakað av tí besta við einari lærubók.

Men hví skal soverðið óestetiskt og bytt koma fyri sum at skriva sýmbol fyri sýntesa? Er hetta ólærd heimføðinga málterrorisma av Debesartrøð, ella hvaðan kemur henda barbarisma. Teir har kunnu halda seg sita har fáeinir og jonglora við móðurmálinum hjá 50.000 føroyingum. Men teir kunnu so ongan rætt taka sær at gera seg inn á tað klassiska grikska.

Ein annar spurningur er, um tað er rætt at nýta karikatúrteknar sum illustratiónir. At gera tað er í grundini at gera ímóti øllum tí, sum skrivað er í bókini um »autenticitet« í tekstum og á myndum – og um hægredingina av keldum. Hetta var illa valt.

Rithøvundarnir duga væl at skriva – tí høvdu teir væl kunnað litið á egnan mátt og egna megi. Men tað dirvið kemur uttan iva við árunum.

Alt hetta kunnu vit deilast og kjakast um til dómadags – og til tess at fáa stundir til hetta futla orðaskifti er at vóna, at dómadagur er langt burtur.

Hans Jacob Debes
professari

